

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Je ergens met een Jantje van Leiden van afmaken

Hekert, J.

Citation

Hekert, J. (2008). Je ergens met een Jantje van Leiden van afmaken. *Bestuurskundige Berichten*, 23(2), 13-15. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3211689>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3211689>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederland en internationale waterbouwkunde

Verovering van de mens op de zee als exportproduct

Door Leontien Wagenaar

Het wordt als feit beschouwd dat Nederland later begon aan de Industriële Revolutie dan andere Europese landen. Historici wijzen erop dat Nederland een positie in de achterhoede had. We waren laat met spoorweginetontwikkeling, postontwikkeling en ga zo maar door. Nederland zou achter de feiten aanlopen en vooral naar buurlanden kijken om zich verder te ontwikkelen. Echter, historicus Auke van de Woud omschrijft Nederland als voorloper op het gebied van wind en water. Dit artikel is geïnspireerd op zijn toegankelijke boek 'Een nieuwe wereld. Het ontstaan van een modern Nederland' over de geschiedenis van de ontwikkeling van techniek in Nederland.

Historicus Auke van der Woud citeert de bekendste en beroemdste reisbeschrijving van Nederland uit de negentiende eeuw. Deze is van de Italiaanse schrijver Edmondo de Amicis getiteld Olanda (1874). Amicis omschrijft Nederlands eeuwenlange beheersing van natuur:

'Nederland is een verovering van de mensen op de zee; het is een kunstmatig, een 'gemaakt' land. De Nederlanders hebben het gemaakt – het bestaat omdat de Nederlanders het bewaren, het zou verdwijnen als de Nederlanders het verlieten. [...] En als men nu denkt dat zulk een land een van de vruchtbaarste, rijkste en best geordende landen van de wereld is geworden, begrijpt men hoe juist het zeggen is, dat Nederland een verovering is van de mens op de oceaan. Maar het is nodig bij te voegen: het is een voortdurende verovering.'¹

Waterbouwkunde als exportproduct

De reisbeschrijving van Amicis wordt in het Engels, Portugees en Frans vertaald. Hieruit blijkt de interesse van het buitenland in Nederland. Nergens ter wereld is waterbouwkunde als ingenieursvak zou belangrijk als in Nederland. In 1871 werd het aantal windmolens geschat op negenduizend voor de polderbemaling. Dertig jaar later hadden stoomgemalen dat aantal tot de helft gereduceerd, het peil van het Nederlandse oppervlakte- en grondwater was beter beheersbaar gemaakt en daardoor was de productiviteit van de landbouw verhoogd. Weinig stoomvermogen was nodig om dit alles te beheersen. Met andere woorden Nederland werkte niet met ijzer en vuur maar met wind en water.

Om opzichter te worden bij Rijkswaterstaat moest je in de negentiende eeuw een toelatingsexamen doen waarbij kennis van het Engels, Frans en Duits werd getoetst. Studeren was ook al een internationaal georiënteerde en competitieve leerschool. Zowel op de Koninklijke Militaire Academie in Breda, alsmede op de Polytechnische school in Leiden werd waterbouwkunde gedoceerd. Vele boeken werden er over geschreven in verschillende talen. Om alle nieuwe technieken te bestuderen en toe te passen moesten behalve bovengenoemde talen ingenieurs ook Javaans, Maleis en Italiaans leren.

Immers, Nederlanders werden al sinds de zeventiende

regelmatig gevraagd voor buitenlandse projecten. Langzaam volgden spill-over effecten van de waterbouwkunde expertise naar bijvoorbeeld het bouwen van bruggen.

Bestuur en Water

Al bij de stichting van de Bataafse republiek werd de Nederlandse waterstaat als een landsbelang gezien. Immers, waterstaat was een aanduiding voor de nationale infrastructuur zoals het oppervlaktewater en technische voorzieningen als sluizen en dijken. Omdat Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw zo fors groeide werd afstemming tussen regio's noodzakelijk om het algemene belang te kunnen blijven dienen. Nieuwe infrastructuur en communicatie moest steeds preciezer op elkaar worden afgesteld, zo-ook op het gebied van water. Rivieren vielen onder staatsdomein, vele water- en landwegen onder provinciaal domein. Deze moesten met elkaar gaan samenwerken. In dit spanningsveld tussen centraal en decentraal bestuur ontwikkelde zich de systematische reglementering van de waterstaat, die onder andere de verbetering van de infrastructuur als doel had. Langzaam dwong de regering een soort oppertoezicht af van Rijkswaterstaat. De provincies voerden toezicht uit waarbij de minister als hoogste autoriteit optrad.

Al eerder in dit themakatern is aandacht besteed aan de opkomst van Rijkswaterstaat als autoriteit. De verdere historie en de meest actuele ontwikkelingen van Rijkswaterstaat kunnen daar worden gelezen. Naar aanleiding van dit artikel kan geconcludeerd worden dat Nederland al bijna twee eeuwen betrokken is bij waterbouwkunde en management. Het moge de lezer duidelijk zijn dat vandaag de dag waterbouwkunde nog steeds een Nederlands exportproduct is!

Noten:
1. Edmondo de Amicis, 1985, 8.
Bronnen:
Auke van der Woud, Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland. Uitgeverij Bert Bakker 2006.

Je ergens met een Jantje van Leiden van afmaken

Door Jasper Hekert

Iedereen heeft wel eens van de uitdrukking "zich ergens met een Jantje van Leiden van afmaken" gehoord. Een andere bekende is "dat loopt allemaal met een Jantje van Leiden af". In het laatste geval valt het allemaal best wel mee. De vraag is echter waar deze spreekwoorden vandaan komen en hoe zij zo wijdverbreid zijn in de Nederlandse taal. De oplettende lezer zal zich afvragen wat een dergelijk –op het eerste gezicht taalkundig- artikel dan ook doet in een themakatern 'water', zo zal blijken dat juist dit ten grondslag ligt aan deze uitdrukkingen.

Tijdens de 19e eeuw nam de industrialisatie van Leiden een grote vlucht. Enkele prachtige fabrieksgebouwen in de Leidsche binnenstad herinneren ons dagelijks nog aan deze roemruchte historie. Veel Leidenaren werkten in deze fabrieken en maakten dagen van rond de twaalf uur, onder vaak erbarmelijke omstandigheden. Om deze reden leefden velen op de rand van de armoede, een sociaal vangnet bestond nog niet in deze tijd. Met deze arbeid verdiende men niet veel, en onderwijs was niet zo vanzelfsprekend als dit heden ten dage is. Ook kinderen werden al jong 'uit werken' gestuurd om bij te dragen aan het schamele gezinsinkomen.

Net zoals nu het geval is kende men in deze tijd de hangjeugd, die opgroeide 'voor galg en rad' en in de stad rondzwierf om kattenkwaad uit te halen.

Barmhartigheid

Met in het achterhoofd 'het lot der verwaarloosde vagebonderende jongens in de Leidse achterbuurten'¹ kwam dominee Abraham Rutgers van der Loeff op het idee om deze jongens klaar te stomen voor de zeevaart. Uit huisbezoeken die hij aflegde bleek dat het hen ontbrak aan manieren, discipline, kennis en zindelijkheid hem om te functioneren in de samenleving. Samen met oud-zeeofficiers M.A. Kluit en J.A. Sandifort stichtte hij de 'Kweekschool voor Zeevaart', thans nog steeds te bezichtigen aan het Noordeinde 2A te Leiden.

Doel was om de jongens de grondbeginselen van orde en tucht bij te brengen door hen te trainen en te laten wennen aan het leven aan boord van een schip. De 'Commissie Oppertoezicht & Bestuur' kreeg de zeggenschap over dit particuliere initiatief. Probleem was echter dat er een geld- en personeelsgebrek was om het initiatief ook daadwerkelijk leven in te blazen. Om deze reden zocht men naar samenwerking met de Koninklijke Marine, die de geschoolde mankracht goed kon gebruiken. In deze tijd was het immers nog de gewoonte dat de marine zelf jongens aantrok die het leven aan boord van een schip in de praktijk moesten leren.

In 1855 kreeg men een schamel gebouwtje toegewezen door de gemeente Leiden, die aanvankelijk weinig vertrouwen had in het idee van de drie heren. Met geringe middelen gingen zij aan de slag en kregen zij van de Marine een kanonneerboot toegewezen. Deze arriveerde in december 1855 bij de eindbestemming.

In 1856 kreeg de kweekschool maar liefst 120 aanmeldingen en werd het initiatief officieel ondersteund door de regering. Dit won blijkbaar het vertrouwen van de bevolking en resulteerde in giften van in totaal maar liefst 7000 gulden. Dit was genoeg in die tijd om een nieuw gebouw neer te zetten en op 3 oktober 1858 werd dit feestelijk geopend.

De school floreerde en het nieuwe gebouw werd al snel weer te klein voor de huisvesting van de kweekschool. Er moest een nieuw gebouw komen, in het formaat zoals we dat nu nog steeds kunnen zien.

Op 3 oktober 1879 werd het hoofdgebouw feestelijk geopend. Het borstbeeld van Prins Hendrik prijkt op de voorgevel van dit gebouw, als dank voor zijn liefde voor de Nederlandse vloot en zijn inspanningen voor de aanwas van nieuwe matrozen.

Aanmeldingen Zeevaartschool: (in aantallen jongens)

	Goedgekeurd	Afgekeurd	Totaal
1893:	355	963	1318
1894:	229	752	981
1901:	-	-	700
1906:	-	-	400
1912:	-	-	140
1913:	-	-	91
1914:	sluitting opleiding		

'Concordia res parvae crescunt!'²

Het succes van de kweekschool was ongekend, er was een enorme welwillendheid ontstaan onder de Nederlandse bevolking. Dit kwam mede door het goede beleid dat gevoerd werd door de school. In de zomer van 1862 ging de kanonneerboot op propagandatocht door het land en bleef in elke grote plaats even liggen. Dit resulteerde in zoveel enthousiasme, dat naast de bestaande commissies die jongens doorverwezen naar Leiden, waarvan er al dertien bestonden in Nederland, er nog eens tien subcommissies bijkwamen.

'...de beste Jantjes waren de Jantjes van Leiden.'³

Een andere belangrijke mijlpaal is de oprichting van de 'fanclub' van de kweekschool, die werd opgericht op 4 januari 1862: de 'vereniging tot instandhouding en bevordering van de bloei van de Kweekschool voor Zeevaart te Leiden'.

Koning Willem III wierp zich op als beschermheer en ook dit werkte als impuls voor de aanmeldingen. In 1866 bestond de opleiding tien jaar en hebben maar liefst 1032 jongens hier hun opleiding genoten. De meeste hiervan vonden hun plek bij de Koninklijke Marine, vijftig jongens gingen de koopvaardij in.

Fricie

Zoals bij elke ideologie was bij die van dominee Van der Loeff ook sprake van frictie. Men heeft het hier tenslotte over een samenwerking tussen de overheid en een particuliere instelling. De minister van Marine verbood in 1860 om nog langer jongens aan te nemen op de kweekschool die afkomstig waren uit 'gesticht Groenesteyn', alwaar de dominee bestuurslid was. Dit toevluchtsoord voor resocialisatie van ontslagen jeugdgevangenen hield

om deze reden enkele jaren later ook op om te bestaan.

Ook het geven van 'handgeld' streek tegen de haren van de Commissie Oppertoezicht en Bestuur in. Bij deze regeling ontvingen de ouders geld voor het aanmelden van hun zoon bij de kweekschool, wat natuurlijk wel eens resulteerde in onvrijwillige aanmelding. Na jarenlange protesten werd deze maatregel ook dan weer ongedaan gemaakt.

Met het uitbreken van de Atjehoorlog in 1874 had de Koninklijke Marine hard nieuwe matrozen nodig.

Een grootschalige propaganda-actie werd dan ook gestart waarbij alle gemeentebesturen werden geattendeerd op het belang van de Kweekschool voor Zeevaart te Leiden. In het in 1875 verschenen jaarboekje van de Koninklijke Marine valt te lezen: "(...)de beste Jantjes waren de Jantjes van Leiden..."³, waarmee men doelde op de kundigheid en gedisciplineerdheid van de jongens die afkomstig waren van de kweekschool, dit in vergelijking met de jongens die direct door de marine waren geworven.

In dat zelfde jaar nam de Koninklijke Marine in Amsterdam het opleidingsfregat 'Admiraal van Wassenaer' in gebruik. Aanvankelijk

Ornament boven de ingang met elementen van onderwijs en zeevaart

was er de angst voor concurrentie voor de zeevaartschool. Zeker toen een jaar later de marine in Rotterdam het fregat 'Anna Paulowna' voor hetzelfde doel daar stationeerde.

Gelukkig voor de kweekschool was dit niet het geval; de minister van Marine schreef aan de Commissie Oppertoezicht en Bestuur dat hij het wenselijk achtte dat de jongens een geleidelijke overgang van huis naar oorlogsschip doormaakte en dat de kweekschool die ideale basis was om gedurende zes maanden te wennen aan zindelijkheid, orde en tucht en om alvast zoveel mogelijk te hebben geleerd.

Als tegenprestatie werd jaarlijks tienduizend gulden op de Rijksbegroting gereserveerd voor de 'Kweekschool voor Zeevaart' te Leiden. Met deze vaste subsidie kan men spreken van het feit dat de school steeds meer semi-overheid werd. Om leiding te geven aan het werkzame personeel, dat nog steeds van de marine was, kwam een Luitenant Ter Zee eerste klasse. De eerste directeur van de school was dan ook LTZ1 C.H. de Goeje. Volgens hem waren geduld, tact en toewijding de zaken waarmee vooruitgang werd geboekt.

Na 1894 was er sprake van een teruggang van de interesse voor de marine. Oorzaak hiervan was een wijziging in de reglementen, een sterker accent op theoretische kennis en minder aandacht voor exercitie. Professor T.H. Milo stelde als oorzaak van deze teloorgang in een gestencilde overzicht van de geschiedenis van de kweekschool: "de geest des tijds bracht het anti-militairisme met zich en een aantal burgers en ontslagen marinemannen begon een heftige actie tegen de vloot."⁴

In 1914 kwam dan ook het besluit om de opleiding om te zetten in een opleiding voor leerling-officier bij de Marine. Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog op 31 juli 1914

kwam er definitief een einde aan de 'Kweekschool voor Zeevaart', het gebouw werd beschikbaar gesteld voor Rode Kruisdoelinden en was al op 2 augustus van datzelfde jaar in staat om 185 patiënten op te nemen.

In de jaren die erop volgden kende het gebouw vele functies, van een sociaal medische dienst van de Marine tot een plaats waar huisvrouwen lezingen hielden over bloemschikken.

Water heeft de voorkeur

De 'vereniging tot instandhouding en bevordering van de bloei van de Kweekschool voor Zeevaart te Leiden' bestaat nog steeds, ook al leidt zij nu een slapend bestaan. Zij bezit ook nog steeds geld. In een verenigingsdocument valt te lezen: "de mogelijkheid om zelf zorg te dragen voor een opleiding is komen te vervallen, (...) wij hebben dus besloten om steun te verlenen aan bestaande instellingen, liefst in de vorm van goedkope leningen, zodat zelfwerkzaamheid wordt bevorderd zover dat mogelijk is. Het water heeft, indien er iets te verdelen valt, onze voorkeur, gezien onze komaf."⁵

Held

Zo blijkt dat de uitdrukking 'Jantje van Leiden' niet per definitie een negatieve inslag hoeft te hebben. Menig Leidsch Jantje heeft de wereldzeeën bevaren en is wellicht een heldendood gestorven. Feit is wel dat deze -in principe kansarme- jongens een toekomst is geboden door een initiatief dat tot stand kwam uit een samenwerking tussen particulieren onderling, met de helpende hand van de overheid waar nodig. Met dit feit blijkt dat de Hollander wederom samenwerkt om niet alleen het water buiten de deur te houden, maar ook om óp dat water de eer hoog te houden.

**Concordia res parvae
Crescunt!**

Het gebouw van de 'Kweekschool voor Zeevaart' aan het Noordeinde 2A te Leiden

Bronnen:

-Kagie, Rudie, (1986), Jantjes van Leiden, uitgave van de Stichting Burgerschapskunde, Nederlands Centrum voor Politieke Vorming, Amsterdam: SSP

-Nagtegaal, Henk, et al. (2005), Leiden verleden tijd, Rijswijk: Elmar B.V.

-Burgers, Wibo (red.), (1998), Het spoor van de industriële revolutie in een Hollandse stad, een wandeling langs twintig monumenten van bedrijf en techniek in Leiden, Leiden: Primavera pers & Stiel.

-Moerman, Ingrid, (1997), Waar gebeurd in Leiden, over de plek, de daden en de dingen, Zeist: AD Druk.

-Walters, Nel, (1995), Nederlands Spreekwoordenboek, 10.000 spreekwoorden, Ruinen: Bariet.

Noten:

1. Kagie, Rudie, (1986), Jantjes van Leiden, uitgave van de Stichting Burgerschapskunde, Nederlands Centrum voor Politieke Vorming, Amsterdam: SSP

2. Betekenis: 'Eendracht maakt macht', de helft van de zinspreuk der Zeven Verenigde Nederlanden. Het vervolg hiervan is 'discordia maxime dilabuntur' wat betekent 'tweedracht breekt kracht'. De spreuk is ontleend aan de Romeinse geschiedschrijver Salustius (87 v.Chr - ong. 35 n.Chr) in zijn werk "De bello Jugurthino" over de oorlog van de Romeinen tegen de numidische koning Jugurth (<http://www.brascamp.com/concordia.htm>)

3. Kagie, Rudie, (1986), Jantjes van Leiden, uitgave van de Stichting Burgerschapskunde, Nederlands Centrum voor Politieke Vorming, Amsterdam: SSP, pagina 30

4. Idem, pagina 43

5. Idem, pagina 47